

A segesdi búcsú 1981-ben és 2004-ben

KAPITÁNY ORSOLYA

Rippl-Rónai Múzeum,
H-7400 Kaposvár, Pf. 70., Hungary, e-mail: kapitany@smmi.hu

KAPITÁNY, O.: *The Segesd church-ale events in 1981 and 2004.*

Abstract: The paper looks at changes between two church-ale events about a quarter of a century apart. The 1981 event was recorded, in addition to the author's personal participation, by producing photo documentation, observing participating people, and by initiating conversation with certain persons. The data collecting activities at the 2004 event included – in addition to those mentioned above – by a questionnaire survey which provided the opportunity to record numeral data and an analysis into them.

Keywords: beliefs, folkways, religion, Mary-cult

Bevezetés

Segesdre a Kisasszony-napi búcsúba 1981-ben Együd Árpád folklorikustól kísérem el, hogy segítségére legyek az események filmezésében és a búcsúsok énekeinek, imádságainak magnetofonszalagra történő rögzítésében. Együdtől foglalkoztatta a búcsús téma. Többdossziényi anyagot gyűjtött össze a nyomtatásban megjelent, vagy csak kézírásban közreadott Mária énekekből, beköszöntőkből, elbúcsúzó énekekből, melyek feldolgozását, megjelentetését tervezte, de korai halála megakadályozta benne. E búcsú alkalmával lehetőségem volt fekete-fehér és diafelvételeket készíteni, így rögzíteni tudtam az esemény jellemző részleteit, a benne résztvevők cselekedeteit. A kutatás folytatására a 2004. szeptember 8-án Segesden megrendezett „A Dél-dunántúli búcsújárás múltban és jelenben” című konferencia ösztönzött. Összehasonlító anyagot gyűjtöttem a 2004. augusztus 15-i Nagyboldogasszony-napi búcsúban, hogy előadás keretében felvázolhassam azokat a változásokat, melyek az eltelt 23 év alatt a Mária ünnep eseményeiben és a résztvevők áhítatos cselekedeteiben végbementek.¹

A segesdi búcsújárás története

Segesd a középkorban királyi, királynéi központ volt a hozzá tartozó településekkel együtt, melyek eladományozására a 14. század végén (1389) került sor. A településhez az idők folyamán több világi birtokos is hozzájutott, mígnem 1417-től hosszabb időre a Marczali

családé lett. Marczali László 1474-ben a Báthoriakkal kölcsönös örökösödési szerződést kötött és ez a dúsgazdag család kezére juttatta.² Segesd jelentőségét az is emelte, hogy a 11–12. században főesperesi székhely volt, mely területileg nagyobb lehetett, mint a királyi, királynéi birtoktest (Següsd megye).³ Területére az 1332 és 1337 közötti pápai tizedszedők összeírásaiból vannak adatok, ezek 76 plébánia nevét sorolták fel, közülük 69 még ma is azonosítható.⁴ Segesd főesperesi székhely szerepét a 13. században vesztette el, ettől kezdve a tisztelet a veszprémi kanonok töltötte be.

A ferencesek Segesdre települését az egyházi kutatók 1289–1294 közötti időszakokra teszik. Az időpontnak írásos forrása nem került elő, csak a templomuk felszentelésére vannak adatok, miszerint erre az eseményre 1295. augusztus 15-én került sor a Boldogságos Szűz tiszteletére, Nagyboldogasszony ünnepén.⁵ A középkorban ez volt a legnagyobb Mária ünnep, aminek különös fényt adott Szent István emlékezete, aki halálos ágyán országát Szűz Mária oltalma alá helyezte.⁶ Ez az év fontos volt a rendhez tartozóknak is, mert ebben az évben adott Benedek veszprémi püspök felhatalmazást a ferenceseknek a prédikálásra, a gyóntatásra és búcsút is engedélyezett a templomaikat látogató híveknek.⁷

Amikor 1433-ban Segesd birtokosai, a Marczali testvérek kérték a pápától a ferences templom részére és az ide zárandokló búcsúsok lelki javára Nagyboldogasszony ünnepére a teljes búcsú engedélyezését, akkor már indokaik között szerepelt, hogy ide már „nagyon régóta nagy számban jönnek zárandokok az egész környékről”.⁸ A teljes búcsú engedélyezése lehetővé tette, hogy aki ezen megjelent, meghatározott céllal imádkozott, szentgyónásban és szentáldozásban részesült, minden bűne alól feloldozást nyerjen.

A teljes búcsúnyerésnek nagy jelentősége volt abban az időben, amikor a vallási eszmék uralták az emberek gondolkodását, és az elkövetett bűnök miatt a büntetéstől való félelem nyomta a lelkiismeretüket. A búcsújárásnak ekkor több célja volt:

¹ A konferenciát a szervezők méltóképpen Kisasszony napjára tették, a búcsút három nappal később, vasárnap (szeptember 12.) tartották. Az itt gyűjtött adatok csak a tanulmányba épülhettek be, az előadás-hoz a Nagyasszonyi búcsún tapasztaltak szolgáltak alapul.

² CSÁNKI II. 1894. 684-685.

³ BOZSÓKY 1993. 119.

⁴ BOZSÓKY 1993. 173-176.

⁵ BOZSÓKY 1993. 155.

⁶ MAJSAI 1981. 33.

⁷ BOZSÓKY 1993. 155.

⁸ BOZSÓKY 1993. 202.

- a betegség elhárítása, a gyógyulás, a jó termés, a földi javak biztosítása
- a bűnöktől való megszabadulás révén a túlvilági élet biztosítása
- és azon élmények utáni vágy, amit a közös utazás, az új környezet, a búcsújáró hely misztikus világa, a közös éneklés, imádkozás jelentett.⁹

Az egyszerű emberi gondolkodásban minden betegség, baj, megpróbáltatás a bűnökért elszenvedett büntetés volt. Ezért a betegség nemcsak egészségügyi gond volt, hanem erkölcsi probléma is, ezért a búcsújáróhelyek felkeresése a gyógyulás, a gyógyulásban való remény lehetőségét hordozták.

A török elnyomta a katolikus vallást, politikai érdekből pártfogásba vette a protestantizmust és kedvezett az új tanok hirdetőinek.¹⁰ Segesd lakosságának egy része ebben az időben elpusztult, vagy elmenekült, a ferencesek is elhagyták kolostorukat. A barátok, mint vándorlelkészek időnként megjelentek, amire abból lehetett következtetni, hogy „néhány nagyobb búcsút megtartottak”¹¹

A török utáni időkben a településkép megváltozott. Alsósegeden a magyar, reformált lakosság tovább élt, az elnéptelenedett felsősegedi részt újratelepítették. Erre az intézkedésre 1712-ben került sor, amihez „megszállató levelet” gróf Széchenyi György adta ki. Ebben nemcsak a betelepülők szolgáltatásairól rendelkezett, hanem arról is, hogy tudta nélkül a faluban senki nem települhet le, s az új lakosoknak lutheránus prédikátort behozni nem szabad, csupán katolikus pap, vagy páter élhet köztük.¹² A település nemcsak szerkezetileg, hanem vallásilag is megosztott lett, amit 1950-ig megőrizt. Ekkor egyesítették a két falurészt Segesd néven. A török uralom, majd az azt követő háborús időszak paphiányt idézett elő a katolikus egyházban. A ferencesek visszatértek Segesdre, akik három nyelven (magyar-német-horvát) szolgáltattak misét.¹³ A régi búcsújáróhelyek emléke felújult, melyeknek nagy szerepe volt a barokk vallásosság kialakításában. A ferencesek a búcsújáróhelyek révén nagy hatást gyakoroltak a tömegekre.¹⁴ A segesdi szerzetesek a régi templomuk helyébe a ma is álló kolostor és templom építésébe kezdtek, az alapkövetételére 1755. augusztus 24-én került sor.¹⁵ A telket gr. Széchenyi Antal adományozta, de több birtokos (pl. Pallini Inkey Boldizsár, Somssich Antal stb.) is hozzájárult, hogy 1775-re elkészülhessen a nagyszabású építmény. Az új templom titulusa Alexandriai Szt. Katalin vértanú lett.¹⁶ Mária mennybemenetelét ábrázoló oltárképet Schaller István festette 1777-ben. Ez a templom a színhelye ma is a búcsúsok fogadásának és

itt tartják a szentnapot megelőző esti egyházi szertartásokat, illetve a szentmisét búcsú reggelén.

Segesd birtokosa közül a Széchenyiek nemcsak telekadományozással támogatták a ferenceseket, hanem gr. Széchenyi Antal odafigyelt a birtokán élők vallásgyakorlására is.¹⁷ 1742-ben tanukat hallgattatott ki az Alsó- és Felsőseged határán található „szentkúttal” kapcsolatban, melyhez a búcsújárás kapcsolódott. A tanúk arról számoltak be, hogy a helyiek és a más vidékekről származók gyógyító hatása miatt keresték azt fel. Balogh György 40 éves katolikus, felsősegedi lakos a kihallgatáson az alábbi vallomást tette: „fekélyes betegségben volt ő is, de mások is tapasztalták a hasznát, és amikor ő három újhold vasárnapján megmosdott, megtért egészsége. Tudja azt is kitsínységétől fogva, hogy mindéig újhold vasárnapján sokféle nyavalyákban lévő személyek gyakoroltak ezen kúthoz való járásokra, melyek jelenségekre rongyokat is felakasztottak”.¹⁸ A csodatévő forráskút legendája szerint egy szegény és beteg pásztornak látomása volt, akit a Boldogasszonynak tudott személy megvigasztalt, majd a beteg az ő útmutatására ivott a vízből, orcáját megmosta, láza elmúlt és a betegségből meggyógyult.¹⁹ Az évszázadokon átívelő legenda és a tanúk vallomása nyomán a birtokos a kút környezetét rendbe hozatta, a fölötté lévő dombra a Fájdalmas Szűz tiszteletére kápolnát építtetett. A kápolnát 1744. augusztus 16-án Szopkovic János marcali plébánossal megáldatta, majd gondozását a ferencesekre bízta.²⁰ A földbirtokosok ilyen és ehhez hasonló módon járultak hozzá a ma is megfigyelhető, mélyen gyökerező, táji színezetű vallásosság kibontakozásához.²¹ Az emlékezet azt is megőrizte, hogy a forrást a muzulmánok is használták rituális mosakodás céljából.²² A középkori szerzetesrendek, köztük a ferencesek, a Mária-kultusz aktív terjesztői voltak. 1748-ban Szopkovic János marcali plébános által készített első egyházlátogatási jegyzőkönyv arról számolt be, hogy Segesden „búcsúk vannak Boldogasszony ünnepein és Pünkösöd hétfőjén, bizonyos körmenetek újhold vasárnapjain”.²³ A búcsúk nagyban hozzájárultak a hit erősítéséhez, ha öntudatos hittel, őszinte bűnbánattal, áhítatos fegyelmezettséggel és egy kis önmegtagadással, böjttel végezték.²⁴

A hitű katolikusok uralkodó gondolata a 18. században a Magyarok Nagyasszonyának szeretete és tisztelete volt. Nemcsak a katolikus papok és szerzetesek, hanem előkelő világiak, polgárok és költők bizonyítottak

⁹ MANGA 1962. 365-366.

¹⁰ MAJSAI 1981. 70.

¹¹ BOZSÓKY 1993. 267.

¹² T. MÉRÉY 1965. 10-11.

¹³ BOZSÓKY 1993. 376.

¹⁴ MANGA 1962. 357.

¹⁵ BOZSÓKY 1993.412.

¹⁶ IMRE 2001. 388.

¹⁷ A nemesség és a polgárság körében a 18. században megindult az egyháztól való eltávolodás, ami a 19. században egyre jobban felerősödött. A birtokosok egy része távol tartotta magát a tényleges vallásgyakorlástól, csak néhányuknál maradt meg a hűség. A témáról bővebben: MAJSAI 1981. 68-75., és KÓSA 1983. 211-235.

¹⁸ BOZSÓKY 1993. 394.

¹⁹ BOZSÓKY 1993. 395.

²⁰ BOZSÓKY 1993. 405.

²¹ TŰSKÉS-KNAPP 1982. 288.

²² IMRE 2001. 389.

²³ BOZSÓKY 1993. 406.

²⁴ MAJSAI 1981. 108.

ták könyveikben, hogy hazánkra minden jót Szűz Mária közbenjárása és védelme áraszt.²⁵

E gondolatkör hatotta át a ferencesek szolgálatát az elmúlt évszázadokban, de ez cseng ki a ma emberéhez intézett beszédeikből is.

Segesd, mint szakrális táji központ

A középkorban Segesd mezővárosi ragját mi sem bizonyítja jobban, mint az a gazdag leletanyag, amit Magyar Kálmán régész tárt fel a településen végzett ásatásai során. A középkori úthálózat bekapcsolta Segesdet az országos és távolsági (ausztriai, bécsi, linzi) kereskedelembe, de nemcsak a távolról érkezett kereskedők, hanem a helyben működő iparosok is hozzájárultak a térség ellátásához. A helyben előállított és beszerzett áruk minősége az itt élt jobbágylakók, parasztszolgák, vidéki nemesség tehetőségének, fejlett ízlésének bizonyítékai.²⁶ Az ásatások során feltárt piac-tér és a környezetében emelt épületek téglafal maradványai Somogy első középkori mezővárosának magját jelölték.²⁷ A török idők, a nemzeti szabadságküzdelmek a gazdasági erőviszonyokat átrendezték, de Segesd kistáji központ szerepét iparosai és a búcsúk révén, a ferencesek aktív szerepvállalása mellett megőrizte.²⁸ Hazánkban a ferences rendhez tartozók igen nagy száma indokolta, hogy tartományokra osszák a kolostorokat.²⁹ A Szent László ferences tartomány atyáinak kolduló és lelkipásztori tevékenységi területe Somogyban Kéthely, Buzsák, Lengyeltóti vonalától déli irányba húzódott Segesd központtal, de 1740-től ide tartozott a mesztegnyői új kolostor, valamint a nagyatádi is.³⁰ E vidék falvaiból kerülhettek ki a búcsút látogatók köre (Tapsony, Vése, Szakácsi, Gadány, Szenyér, Böhönye, Vid, Csákány, Nemes Déd, Dencs, Nagybjajom, Kutas, Sárd, Vrácsik, Sörnye, Iharos, Berény, Inke, Miháld, Sand, Alsó és Felső-Segesd stb.), bár távolabbi területekről is érkezettek kisebb létszámban zarándokok. Ebből az időből e szakrális táj központjának vonzáskörzetére nincsenek hiteles adataink, de tudjuk, hogy 1767-ben 9 szerzetes közül 8 pap, 1 fogadalmas laikus, 1782-ben 17 szerzetesből 11 pap és 6 laikus testvér élt a segesdi kolostorban.³¹ Segesdtől ÉNy-ra fekvő Homokkomáromi kegytemplom mirákulumos könyve (1751–1786) pontos adatokkal szolgál a kegyhelyet látogatók lakóhelyére vonatkozóan, mely a segesdi ferences tartomány falvaira is kiterjedt.³² Véleményünk szerint Segesd ennél erőteljesebb kisugárzású lehetett, hiszen a tárgyalt időszakban Homokkomárom kolostorában csak 2 pap szolgált, ellentétben a segesdi 9, illet-

ve 11 pap és 3 laikus testvér jelenlétével. Segesden a létszám növekedésének egyik oka volt, hogy 1769-ben a kanizsai gyógyszerterát áthelyezték ide, ennek köszönhetően, mint egykor Kanizsán, úgy itt is, hol több, hol kevesebb páter és laikus gyógyította magát.³³ Bár a szolgálatot teljesítők száma önmagában nem bizonyított, de tény, hogy a segesdi kolostorban működő patika (a megyében még Andocson volt) is jelentősen növelhette a térség vonzerejét. A segesdi búcsújáráhely vonzáskörzetének egyetlen máig ismert ereklyéje a kéthelyi plébániatemplom szentélyének falán függő 18. századból való votív kép. Ezen a Sasvári Pietát emeli magába két puttó, alatta a búcsúsok processziója a segesdi kegykápolnával.³⁴

Míg a megye belsőbb vidékeire betelepült horvát anyanyelvűek a segesdi búcsújárá helyet keresték fel már a 19. században is, addig a Dráva menti falvak valóságos népe az I. világháborúig elsősorban a horvátországi Bisztricit látogatta szívesen. Az út oda-vissza 6 nap volt, az ott eltöltött 1 nappal összesen egy hetet vett igénybe a zarándoklat. Az 1920-as évektől e vidék lakói is kezdték előnyben részesíteni a közelebbi szent helyeket.³⁵ Az adatok szerint Babócsa népe a bisztricit zarándokhely mellett emberemlékezet óta látogatta a segesdit is.³⁶ A távolabbi vidékekről érkező búcsúsok gyalog megtett útjára a két világháború közötti időszakban még van adatunk, de később már csak a közelebbi települések lakóiról tudunk (Atád, Somogyoszob). 1948 után a távolabbról érkezők vonattal (Bize), busszal közlekedtek (Tapsony), napjainkban pedig a gépkocsival érkezés a jellemző. 1981-ben Kisasszony-napjának reggelén többnyire bérelt buszok szállították a kegykápolnához a több ezres tömeget.³⁷

Ennek az időszaknak az emlékét még ma is őrzik a helybeli idős asszonyok és sajnálják, hogy napjainkban harmadára, negyedére csökkent a résztvevők száma. Az egykori búcsúk közül a pünkösdit — amit elsősorban férfi zarándoklatként tartottak számon — a 20. század második felében egyre kevesebben keresték fel. A Sarlós Boldogasszony napján tartottat pedig „az 50-es években a Rákosi rezsim szüntette meg, mert kivette a népet az aratásból”.³⁸ A feljegyzések arról is beszámolnak, hogy „1948-ban Segesden 10–15.000 férfi hódolt fegyelmezetten Somogyország királynőjének pünkösdi napján”.³⁹

Napjainkban már csak a két Mária ünnep alkalmával rendezett búcsú vonzza a hívő embereket. Az összegyűlték száma alkalmanként 2–3000 főre becsülhető.

²⁵ MAJSAI 1981. 108–109.

²⁶ MAGYAR 1988. 147.

²⁷ MAGYAR 1988. 162–163.

²⁸ Felsősegésd 1813-ban kapott vásári privilégiumot három országos vásár tartására. Szili 1988. 88.

²⁹ DÓBER 1992. 53.

³⁰ DÓBER 1992. 53.

³¹ DÓBER 1992. 66.

³² TUSKÉS-KNAPP 1982. 284.

³³ DÓBER 1992. 66.

³⁴ IMRE 2001. 391.

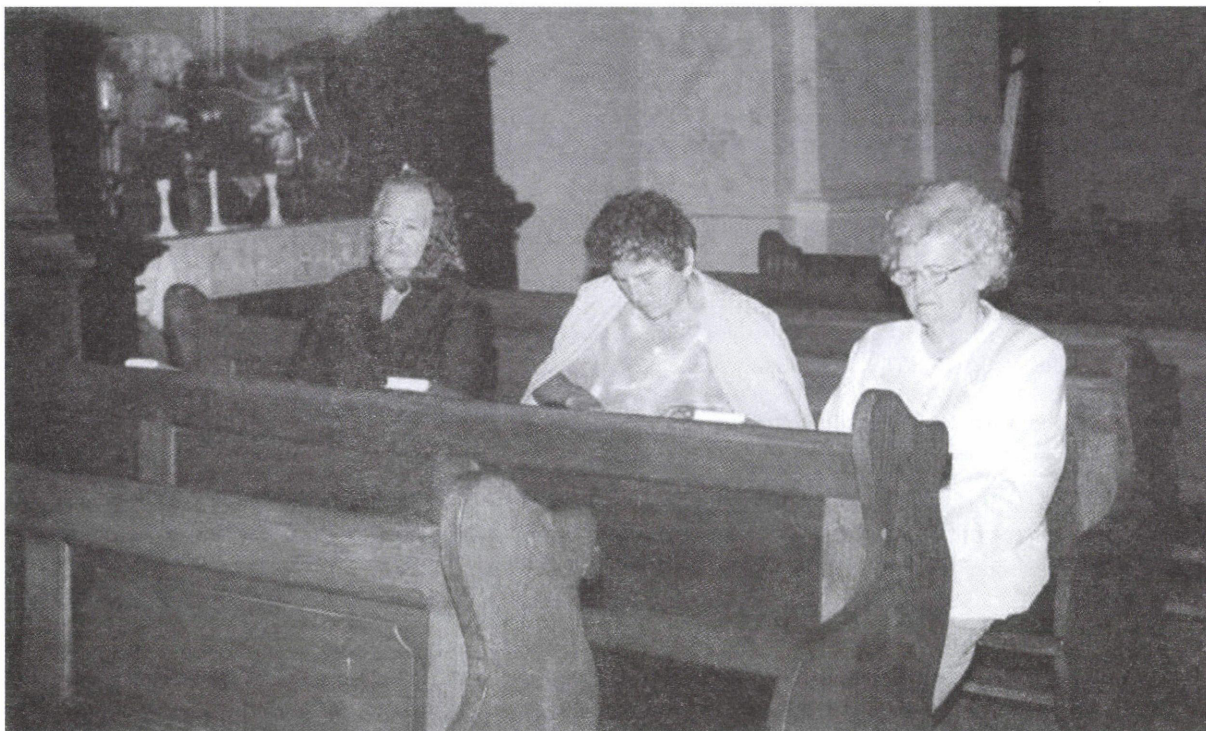
³⁵ SZUHAY 1980. 216.

³⁶ HORVÁTH 1962. 2–3.

³⁷ Együd Árpád hagyatékában talált feljegyzés szerint 1979-ben közel 9000 ember vett részt a búcsúban.

³⁸ SZAPU 1979.

³⁹ HORVÁTH 1962. 2–3.

1. ábra: Virrasztás a templomban a Nagyboldogasszony nap előtti éjszakán.
Fotó: Kapitány Orsolya, 2004. N-21.332192.

Nagyasszony-napi búcsú, 2004. augusztus 15.

2004-ben az augusztus 15-i búcsút megelőző délután Segesdre utaztam, hogy fényképfelvételeket készíthessek a zarándokok fogadásáról és az éjszakai virrasztásról. A búcsút hirdető A/4-es plakát a plébániatemplom aajtására kifüggesztve tájékoztatta a híveket a szertartások rendjéről, miszerint 18 órától fogadták a zarándókat, 18.30 órakor kezdődött az esti dicséret. A megadott időpontokra 12 fő (10 nő és 2 férfi) gyűlt össze, közülük 3 nyugdíjas korú asszony Kanizsáról érkezett, a többi helyi lakos volt. A kanizsaiak ismeretség révén társultak erre az alkalomra, mert mindhárman virrasztani szerettek volna a teljes búcsúnyerés érdekében. A szentmisét 19 órakor (Horváth Imre) Albin atya tartotta, amit gyóntatás előzött meg. Erre csak egy személy tartott igényt, de a mise végén mindannyian szentáldozásban részesültek. Albin atya a távolról érkezetteket szállásra, tisztálkodásra invitálta a kolostorba és tájékoztatta őket, hogy 21 órától reggel 6-ig zárva lesz a templom. A szentségimádást követően a helyi lakosok hazamentek, csak a Kanizsáról érkezettek maradtak virrasztani. Magukra maradva nagyon csodálkoztak, hogy egy olyan népes faluból, mint Segesd senki sem csatlakozott hozzájuk.

Éjszaka az asszonyok imádkoztak, énekeltek hol hangosan, hol magukban, hajnalban egy kicsit a padra borulva bóbiskoltak.⁴⁰

Szállást éjszakára nem igényeltek, csak a kezüket, arcukat mosták meg a kolostor mellékhelyiségében. Ételt nem vettek magukhoz, mert bőjtöt fogadtak és tartottak az ünnep alkalmával. Éjszaka, amikor a levegő lehült nyári ruhájukra kardigánt húztak fel. A háromtagú csoport vezetője galambszürke, vékonyszövetből varrt rövid ujjú kiskosztümben volt., az ugyancsak Nagykanizsán lakó társa kék színű szövetszoknyát és rövid ujjú selyemblúzt viselt. A 64 éves Nagykanizsa melletti faluban élő asszonyon egybeszabott, elől derékig felvágott és gombolással záródó, gallérral ellátott, helyi varróasszony által készített ruha volt, a fejét drapp alapon, barna színű mintázatú fejkendővel kötötte be.

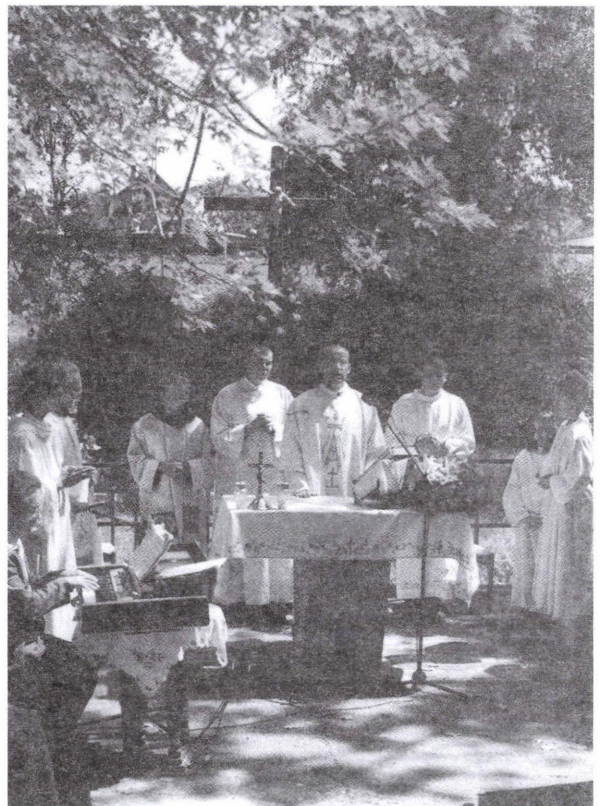
Az azonos korú asszonyok csoportjában a falusiasabb környezetben élő TSZ nyugdíjas öltözetje őrizte meg a viseletváltásnak azt az időszakát, mely a böszoknyást követte a falun élők divatjában. Ezt a típusú ruhát Somogyban a 20. század első évtizedeiben a városban élő polgárasszonyok és iparos feleségek hordták, majd a varrónők révén elterjedt a parasztosabb ízlést követők körében is. Az éjszakára felvett kardigán színben és szabásban is harmonizált az asszonyok öltözetével. Másnap ugyanebben az öltözetben vettek részt az ünnepi eseményeken, ruhacserére nem került sor. (1. ábra)

⁴⁰ Az egyik 64 éves asszony elmondta, hogy kisebbik fia autóbalesetben halt meg és azért látogatja a Kanizsához közelebb eső búcsúkat, hogy hitét erősítve jobban el tudja viselni a csapást.

2. ábra: Szentmise a templomban Nagyboldogasszony napján.
Fotó: Kapitány Orsolya, 2004. N-20.247

Búcsú reggelén a 8.30 órára meghirdetett szentmisére csak lassan gyülekezett a nép a plébániatemplomban. Az éjszakát átvirrasztó asszonyokhoz 7 órakor az a két férfi csatlakozott, akik az esti programon is részt vettek. Egy órával később 5 fő érkezett, köztük egy házaspár, akik párkányiak (Szlovákia) voltak és Zalakaroson nyaralva megtudták, hogy a közelben búcsú van. Rendszeres búcsújárók, Magyarországon inkább a fürdőhelyekhez közelebb esőket látogatják, Somogyban még nem voltak. Nagyatádról is egy kisebb (5 fő) asszonycsoport érkezett 8 óra után. Az egyik asszony a virrasztók száma után érdeklődött és meglepődve vette tudomásul, hogy csak 3 asszony vállalkozott rá. Szívesen emlékezett vissza, hogy „40 évvel ezelőtt tele volt a templom virrasztókkal”. A 8.30 órára meghirdetett szentmisére 69-en gyűltek össze, akik között 13 férfi és 6 gyermek volt. Egyik helyi asszony azt mondta „mindig sírunk, amikor csak ennyi népet látunk a templomban”. (2. ábra) Mise után szinte mindenki gépkocsival ment a kegykápolnához, csak a kanizsai asszonyok és 2 nagyatádi tette meg az utat gyalogosan. Az atyák is gépkocsiba ülve siettek a kápolnához, ahol Albin atya, Borza Miklós somogyzobi és Bischof József őrtilosi plébánosok még a mise előtt gyóntattak is.⁴¹ Sokan csak a kegykápolnánál tartott misét hallgatták meg, a magukkal hozott kisszékre leülve, fűbe vagy plédre letelepedve.

3. ábra: Nagyboldogasszony napi szentmise a kegykápolnánál.
Fotó: Kapitány Orsolya, 2004. N-21.386.

⁴¹ A szabadban végzett gyóntatás legújabb formája, hogy a kápolna közelében leállított gépkocsiban ül a pap és mellette állnak a hívek, vagy egy kisszékre leülnek.

4. ábra: A kegykápolnában 14 órakor kezdődő litániára várakozók a Nagyboldogasszony napi búcsúban.
Fotó: Kapitány Orsolya, 2004. N-21.455

Búcsúk alkalmával a szentkút fölött kibetonozott, vaskorláttal három oldalról körülvevett, a domboldal felé nyitott teret fából készült kisméretű „oltárral” és „szószékkal” rendezik be. Az oltár alá, a „liturgikus tér” betonozott aljzatára szőnyeget terítenek, fokozva az ünnepélyességet és emlékeztetve a zárt templomi keretekre. A miséző pap háta mögött a nagyméretű feszület (oltárkép helyett) jelzi a liturgikus tér határát.

A programban 10.30 órára meghirdetett szentmisét Orvos Levente tartotta, aki a mise végén megáldotta a hívek kezében lévő tárgyakat, az olvasókat, az ima- és énekeskönyveket, illetve a gyertyákat. (3. ábra)

A mise után a kápolna bejáratánál a somogyszobi fiatalok (Borza Miklós megbízásából) olvasókat, gyertyákat árusítottak, amiből a hívek vásároltak és ezekre külön áldást kértek Orvos Levente és Borza Miklós atyáktól. Ezeket a közvetlenül megáldott tárgyakat búcsúfiaként vitték haza az emberek.

A helyiek, illetve a faluban rokonokkal rendelkezők a mise után hazamentek ebédelni. Egy belegi család minden évben részt vesz a Nagyboldogasszony napi búcsún, ilyenkor a rokonok látják őket vendégül. Ünnepi ebédet főznek, melynek egyik különlegessége a nyúlparikás. Azok, akik távolabbról érkeztek és helyi rokoni kapcsolatuk nem volt, azok a kápolna kertjében várták meg a 14 órakor kezdődő litániát. A várakozás ideje alatt padon ülve fogyasztották el a magukkal hozott ételüket. A műanyag reklámszatyrokából, műbőrből

varrt kézi és válltáskákból többnyire szendvicsek kerültek elő, kenyér között rántott csirke, disznóhús vagy szalámi. Italként víz, ásványvíz. (4. ábra)

A litániát Bischof József tartotta, a hallgatóság befért a kápolnába.

Kisasszony-napi búcsú 1981-ben és 2004-ben

1981-ben csak a búcsú napján (szeptember 13-án) érkezünk Együd Árpáddal Segesdre, de 2004-ben már előző délután (szeptember 11-én) elmentem, hogy figyelemmel kísérhessem az előkészületeket és a meghirdetett esti programot.

A délutáni készülődésnek része volt a hordozható Mária állványának feldíszítése a sekrestyében, amit évek óta özv. Hosszú Józsefné végez egy segítővel.⁴² A munka során puspáng levélből készített fűzérrel takarták be a fa alapra fémpálcából hajlított baldachint, ami alá a Mária szobrot állították.⁴³ A viaszos ragyogású levelek közé fehér színű őszirózsát tűztek, amit a hívek adtak a jeles alkalomra. A körmeneti keresztet is hasonló módon díszítette fel Grujber Zsolt hitoktató és Sándor László a kaposvári Nagyboldogasszony Római

⁴² Három éve Horváthné Csalekoviccs Bettina segíti a munkát, előtte Végh Józsefné vett benne részt. Előre haladott kora és betegsége miatt már nem tud segíteni.

⁴³ A puspáng, vagy borostyánlevelet mindig a templomkertben szedték.

5–6. ábra: A hordozható Mária állványának feldíszítése és beállítása a templomba a Kísasszony napi búcsú előestéjén. Fotó: Kapitány Orsolya, 2004. N-20.188, 20.202

Katolikus Gimnázium diákja. Amikor a munkával elkészültek, a hordozható Mária állványát a templomba vitték, és a szentély előtti térbe leállították. A Mária szobrot csak ezután tette a helyére özv. Hosszú Józsefné, majd eléje két vázába őszirózsa csokrot helyezett. Az állvány mellé állított talpas gyertyatartókon meggyújtotta a gyertyákat, ezzel kezdetét vehette a 18.30-ra hirdetett esti dicséret. (5–6. ábra) A szertartáson 2 férfi, 5 nő és 12 somogyszobi diák (9 lány, 3 fiú) vett részt. Az esti dicséret szereplői a Somogyszobról érkezett fiatalok voltak, akik Szűz Mária születésének emlékét szöveges és énekes formában idézték fel. Ezt a nem szokványos emlékeztést Borza Miklós somogyszobi plébános állította össze erre az alkalomra. (7. ábra) A szentmisét 19 órakor (Horváth Ferenc) János atya tartotta, aki előtte gyóntatott is. A szentmise alatt (Horváth Imre) Albin atya ült a gyóntatószékben. Ez idő alatt csak az egy fiatal és egy idős asszony élt a gyónás lehetőségével. A hívek közül 17-en hallgatták végig a misét, közülük 1 férfi Böhönyéről, 1 asszony és 9 diáklány Somogyszobról érkezett, a többiek helyi lakosok voltak. A misét követő szentségimádás vezetője Grujber Zsolt volt, de ezen a fiatalok már nem vettek részt. Mária születésének előestéjén virrasztás nem volt, a templomot 21.15-kor bezárták.⁴⁴

⁴⁴ 2004-ben a Nagyboldogasszony-napi búcsút megelőző éjszaka 3 nagykanizsai asszony virrasztott a templomban.

1981-ben még egész éjszakát kitöltő egyházi program volt a templomban, 130–150 ember virrasztott.⁴⁵ Ebben az időben még élt annak a szokása, hogy az egy helyről érkezett csoportok tagjai együtt mentek be a templomba és a szertartás alatt is együtt maradtak. Énekeikkel, imáikkal erősítették a közösségi tudatot, sőt gyakran az egyes csoportok között versengés is kialakult. Ilyenkor pedig nagyon fontos volt a közös megnyilvánulás. A virrasztók gyakran az oltárig mentek, a lépcsőre letérdelve imádkoztak, énekeltek, majd újabb csoport vette át a helyüket. Az éjszakát követően a reggeli szentmisén is zsúfolásig megtelt a plébániatemplom. (8. ábra) Több százan hallgatták a mesztegnyői pap beszédét. A búcsú eseményeinek szervezője Bozsóky Sándor volt. Azok, akik a búcsú reggelén távolabbról érkeztek előbb megreggeliztek (kolbász, sült hús, paprika volt a csomagban), majd ezután mentek a templomba. A hagyományokhoz híven beköszöntő énekekkel léptek be, és amikor vége volt a búcsúnak szívfacsaró elbúcsúzó énekekkel köszöntek el Máriától.

A 70 év körüli berzencei asszonyok 23 évvel ezelőtt még „böszoknyát” viseltek. Más falvak hasonló korú asszonyai is ennek a típusú öltözetnek voltak a követői. A fiatalabb 40 éves korosztály varrónő által készített fazonos, egybeszabott ruhát hordott, amihez világos színű fejkendő kötött. Ezt a fajta öltözetet és ennek

⁴⁵ Az eseményről másnap Bozsóky Sándor segesdi katolikus plébános számolt be.

7. ábra: Somogyzobi fiatalok műsora a templomban a Kisasszony napi búcsú előestéjén.
Fotó: Kapitány Orsolya, 2004. N-20.216

kötényruhas változatát 2004-ben a 70 év felettiekén láthattuk. Napjainkban bőszyoknyás asszonyok már csak Zalakomárból érkeztek. A falusi környezetben élő fiatalabb 40–60 év közöttiek a sötét szoknya és hozzá világos színű blúz együttest részesítették előnyben. Polgári értékek követése tükröződött a kosztümben történő megjelenésen, ami a városban élő asszonyokra volt jellemző.

A férfiak öltözetében az elmúlt 23 év alatt jelentősebb változás nem történt. Az öltöny mellett a vasalt nadrág inggel, vagy ingpulóverrel mondható jellemzőnek. Sportos megjelenésre korábban egyáltalán, de napjainkban is csak elvétve van példa. A szülők a gyerekeket is alkalomhoz illő ünnepi ruhába öltöztették és 2004-ben is ez volt megfigyelhető.

Ma már legtöbbször gépkocsival érkeznek, és csak a kegykápolnánál tartott eseményen vesznek részt. A szentgyónást és a szentáldozást is itt végzik, ezért a plébániatemplomban kevesebb hívő jelenik meg.

2004-ben a 7 órakor tartott misén a Csurgórol érkezettek egy kis csoportja (7 fő) és néhány helybeli vett részt. A 8.30-ra meghirdetett szentmisére 110 fő gyűlt össze. A női nem túlsúlyban volt a 12 férfi és 9 gyermekkel szemben. Albin atya (Horváth Imre) tartotta a szentmisét, aki a mise után bejelentette, hogy a hordozható Máriát csak a Rózsadombon keresztül

vihetik ki a kápolnához.⁴⁶ A Szűz Anya szobrának cipeléséért nem volt sorban állás.⁴⁷ Nyolc személy jelezte az Atyának, hogy szívesen vinné, így útközben váltani is tudtak. 1981-ben még vetélkedés folyt a helyért, ma már alig van jelentkező.⁴⁸ Megfigyelhető volt, hogy 2004-ben a cigányság köréből kerültek ki a feladat vállalói, ami a korábbi években nem volt jellemző. Akkor a több ezres tömeget megmozgató búcsún Szűz Mária szobrát kb. 2 km hosszú körmenet kísérte. A rendnek megfelelően állt fel a sor, elől a keresztet és zászlót vivők mentek. Amennyiben a keresztet a bűnbánat és a vezeklés jele, úgy a búcsúzászló az öröm és diadal jele kell, hogy legyen, írja Tomisa Ilona. A búcsús zászlónak nemcsak jelképes szerepe, hanem meghatározott funkciója is volt. A búcsús csoport, ahogy megérkezett a kegyhelyre, az előénekes a zászlóvivőkkel együtt odajárult a Mária képhez, vagy szoborhoz, hogy köszöntse. Elinduláskor ugyanez ismétlődött meg, csak a beköszöntő ének helyett az elbúcsúzó ének hangzott

⁴⁶ János atya (Horváth Ferenc), a rendház vezetője nem kérte meg a Közlekedési Felügyeletről a szükséges engedélyt a főúton történő vonuláshoz.

⁴⁷ Albin atya (Horváth Imre) nagy szomorúsággal mondta „A Rózsadombot is megjárja a Szűz Anya, de nem én akarok újítani.” „Segesden nincs, aki a szobrot vigye.”

⁴⁸ A Mária lányok egykori erényeinek, kiváltságainak ma már híre sincs a segesi búcsúban.

8. ábra: Kisasszony napi szentmise a templomban.
Fotó: Kapitány Orsolya, 1981. N-208.

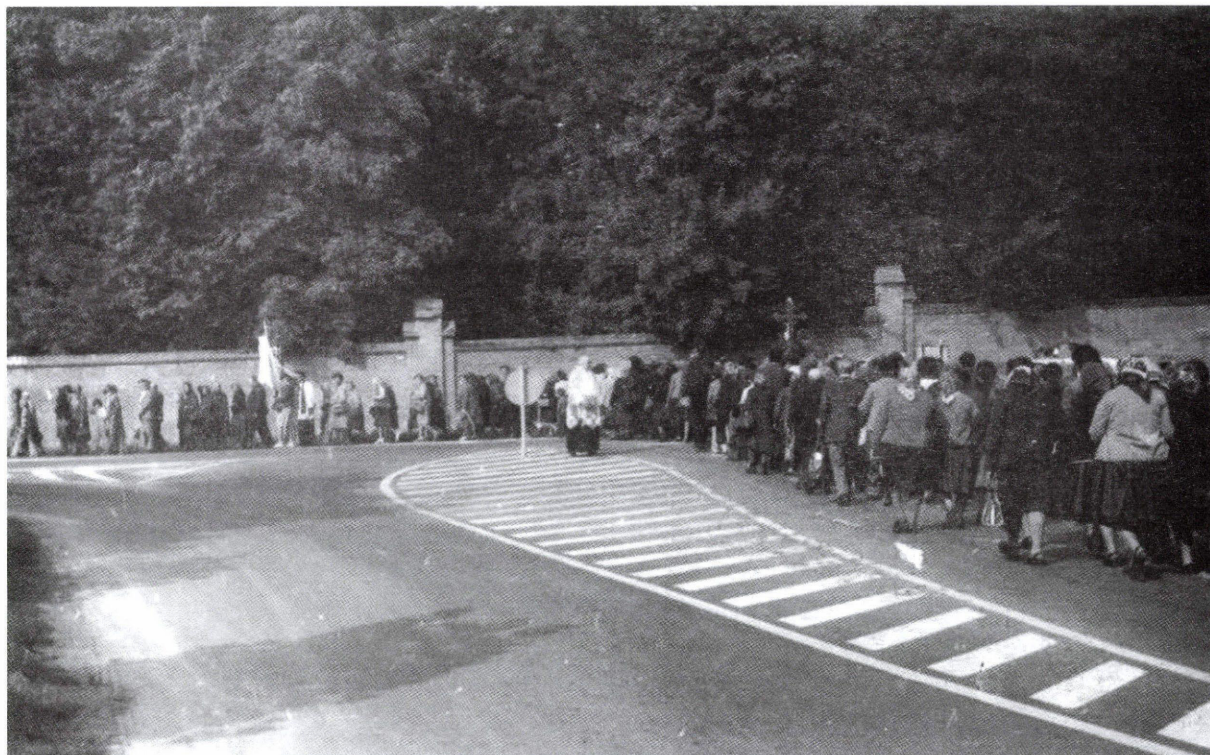
fel és meghajtva a zászlót távoztak.⁴⁹ E jelképek és a hozzájuk kapcsolódó szokáscelemek 1981-ben még éltek. A hordozható Mária a segesdi templom körmeneti zászlója után következett, mögötte az egyház képviselői. A papok után a tömeg a saját zászlója alatt vonult. A hordozható Mária szobrot még felöltöztették, fehér lepedővel takarták be az állvány talpazatát, jelezve a „Boldogasszony tisztaságát”.⁵⁰ A bukszus levelekkel és virágokkal feldíszített baldachin tetejére kékszínű szalagokat kötöttek.

Az ezredfordulóra a körmenetben változások következtek be. Pap nélkül, maroknyi, 56 főből álló csoport (ebből 7 férfi, 3 gyerek) kísérte a hátsó Rózsadombi úton a hordozható Máriát. Az atyák a rendház templomában tartott szentmise után autóval a kápolnához siettek, hogy az ott gyülekezők még a szentmise előtt szentgyónásban részesülhessenek. A körmenet élére egy ministráns fiú állt a feldíszített kereszttel, akit szintén két ministráns követett a segesdi templom körmeneti zászlóival. Ezek után következtek a hordozók (férfiak, nők vegyesen), vállukon tartva az állványt, majd a sort a hívek zárták. (9–12. ábra) A menet megérkezésekor a keresztet és a zászlókat a kápolna bejárati ajtaja mellé támasztották, a szobrot az ajtóval szemben leállították, hogy a hívek folyamatosan

elébe járulhassanak. Többnyire kézzel vagy zsebkendővel érintették meg a szobrot, de volt olyan is, aki buzgóságát a Szűz Anya szobrának megcsókolásával fejezte ki. A Máriát körülvevő levelekből és őszirózsákból a búcsúsok egyet-egyet leszakítottak, hogy énekeskönyvükbe, imakönyvükbe betéve hazavigyék azt, emlékeztetni magukat a segesdi fogadalmukra. A kegykápolnában a hívők folyamatosan járultak az oltár elé. 1981-ben a búcsús csoportok előénekesükkel álltak a Fájdalmas Szűz Anya szobrához és közös énekléssel, imával igyekeztek elnyerni a jószágát. 2004-ben közös éneklésre már nem volt példa. A csoportos megnyilvánulásnak ez a formája elhalt. Az emberek egyedül, családtaggal, barátával, egy-egy ismerőssel teszik meg „zarándoklatukat” a Szűz Anyához. Az egykori közös Mária imádás, ma többnyire magányos imádkozásban, vagy fohászban nyilvánul meg. (13–14. ábra) A vezeklés különös módjára azonban mindkét alkalommal láttunk példát. 1981-ben három cigányasszony térdepelve csúsztatta körül a Fájdalmas Szűz Anya oltárát, 2004-ben szintén egy cigányasszony letérdelve tette meg az utat a kegykápolna bejáratától az oltárig. (15. ábra) A Szűz Anyához intézett kérések, kívánságok meghallgatásának és teljesítésének csupán néhány (15 db) hálát adó tábláját láthattuk az oltár mögötti térben, melyek 1981-ben még a kegykápolna falán voltak kifüggesztve. Köztük csak egy évszámosat találtunk az alábbi felirattal: „Hálából Fájdalmas Anyának 1963.”

⁴⁹ TOMISA 1998. 58-59.

⁵⁰ MAJSAI 1981. 173.

9. ábra: Körmenet a Kisasszony napi búcsúban 1981-ben.
Fotó: Kapitány Orsolya N-214

10. ábra: Hordozók a Kisasszony napi búcsúban 1981-ben.
Fotó: Kapitány Orsolya N-216

11–12. ábra: Körmenet a Kisasszony napi búcsúban 2004-ben.
Fotó: Fotó: Gözsy Gáborné

„Korábban többen hoztak Mária képet, fogadalmi táblát, de ez egyre ritkább, elmarad. Három évvel ezelőtt hoztak, meg most kettőt találtam az oltáron 1./ Hálából Szűz Anyának 2004. IX. 12. K. MAMT 2./ Hálából Szűz Anyának gyógyulásomért Erzszi feliratokkal”.⁵¹

Gyertyafelajánlással napjainkban is élnek a hívek. 2004-ben 50 db-ot hagytak a kegykáporna oltárán. Ezeket minden évben a templomba viszik, ott használják el, de a somogyszobi plébániának is juttatnak belőle. A hordozható Mária lábához tett pénzt, – ami 1981-ben még jelentős összeg volt –, a ferencesek templomfenntartásra fordítják.

A segedi búcsú lényeges eleme a szentkút vizének gyógyító erejébe vetett hit napjainkban is él. A forrásvíz fölé emelt építmény homlokzati részén gipszből készült stukkó, Mária a gyermek Jézussal mintegy védi a víz gyógyító erejét, a belévetett hitet erősíti. Az egyszerű módon megoldott víznyerési lehetőség – műanyag vödör kikötve a védőrácshoz műanyag madzaggal – nem zavarja a híveket. Megtöltik üvegeiket, műanyag flakonjaikat, vagy megmossák szemüket, arcukat, végül a beteg, fájó testrészüket.⁵² (16. ábra) Különös eseménynek lehettünk tanúi 1981-ben, amikor egy fiatal cigányasszony a vízbe mártott ujjával pólyás gyerekének a homlokára keresztet rajzolt, majd karján a csecsemő-

vel, mellette két nagyobbacska gyerekkel a Szűz Anyát kérte családja megsegítésére. (17. ábra) 2004-ben egy 3 gyerekes asszony azért vitt vizet műanyag tartályban, hogy felszentelhesse vele az újonnan elkészült házát. A kaposvári nádasdi utcai cigányok is arról beszéltek, hogy hisznek a segedi forrásvíz gyógyító hatásában. A lábodiak az otthon maradt családtagjaiknak merítették a vízből, hogy ők is részesülhessenek annak gyógyító erejében. Egy Marcaliból származó 4 fős család szintén betegségmegelőzés céljából vitt haza üvegekben forrásvizet. A család férfi tagja 47 éves volt, az asszony 36, mindketten 8 osztályt végeztek. Gyerekeik tanulnak (14 és 9 évesek) és rendszeresen járnak templomba. Minden évben részt vesznek a segedi búcsúban és úgy érzik, hogy a szentkút vizétől jobban érzik magukat, megtisztulnak tőle.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a csodába vetett hit ma is ad egyfajta kisugárzást a segedi búcsújáráshelynek. A résztvevők száma azonban jóval elmarad az 1981-ben tapasztaltakétól. A 2004-es felmérésünk az okok felderítésére nem tért ki, csupán mintavétel szintjén rögzíteni kívánta a résztvevők életkorát, származását, iskolai végzettségét és a szokáscelemekben való részvételük gyakoriságát.

A második világháborút követő évek, majd az 1989 utáni változások az emberek tudatát is átformálta. A katolikus egyházon belül is jelentős mozgás zajlott le az elmúlt évtizedekben és azok, akik a keresztény értékek megőrzésében és átörökítésében hittek, azok közül még néhányan talán munkájuk révén is részesei

⁵¹ Pintér Lászlóné (Göbölös Erzsébet 1929-, Segesd Dózsa tér 1.) a kápolnát tartja rendben, de kántori feladatokat is ellát.

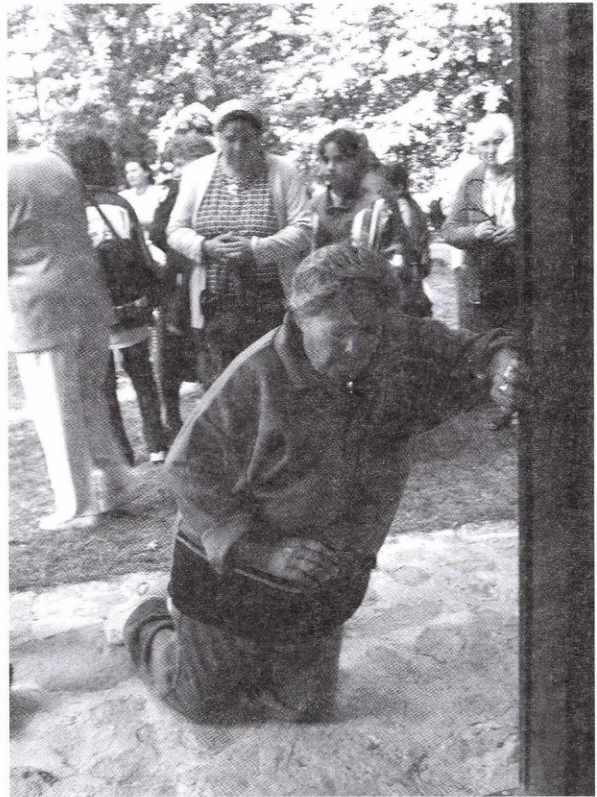
⁵² IMRE 2001. 390.

13. ábra: Búcsús csoport előénekesel a Fájdalmas Szűz oltáránál.
Fotó: Kapitány Orsolya, 1981. N-242

14. ábra: Bűnbánat a kegykáporna oltáránál.
Fotó: Kapitány Orsolya, 2004. N-21.435

15. ábra: A vezeklés egyik megnyilvánulása a kegykápornában. Fotó: Gőzsy Gáborné, 2004.

16. ábra: A szentkút vize.
Fotó: Kapitány Orsolya, 2004. N-20.290

17. ábra: Cigányasszony gyermekeivel a szentkútnál.
Fotó: Kapitány Orsolya, 1981. N-290

lehetnek annak az oktató és nevelőmunkának, amit az államtól visszakapott egyházi iskolákban a fiatalok körében végezhetnek.

A búcsújáróhelyeket a hagyomány szerint életető paraszti kultúra végérvényesen felszámolódott, az ebben nevelkedett emberek lassan kihálnak. A búcsújárás tartalma azonban nem változott meg, mert ma is a vezeklés és az elégtétel gondolata, a Szenttel való találkozás igénye hatja át.⁵³ Egy 1979-ben készült felmérés arról számolt be, hogy a vallásosság sok helyen még tradicionális volt és társadalmilag elvárt. Somogyban a TSZ tagok 87 %-a hitt Istenben, rendszeresen templomba járt 30 %-uk, ritkán, csak ünnepek alkalmával 46 %. Az emberiség jövőjét a somogyiak közül még 68 % csak a vallással együtt vélte elképzelhetőnek. Gyermekeit a lakosság 46 %-a vallása szerint akarta nevelni.⁵⁴

Az 1948 előtt születettek vallásos nevelése, kisgyermekként a szülőikkel, nagyszülőikkel megtapasztalt búcsújárás hagyományának folytatása még 1981-ben élt, aminek az emléke napjainkban is megvan az idősebb generációban.⁵⁵

2004-ben végzett felmérésből már kitűnik, hogy a részvétel szempontjából a legaktívabbak a 51–75 év közöttiek tekinthetők (49 %). Számadatokkal nem, de a fotófelvételekkel igazolni tudjuk, hogy 1981-ben is ez a korosztály volt a legnagyobb számban jelen. (18. ábra)

Jellemző napjainkban, hogy a gépkocsival érkezettek többsége idősebb korú családtagot hoz magával. Többnyire az ő kérésének tesznek eleget a búcsújáróhely felkeresésével. Azoknál, akinél ez megfigyelhető, a hagyományozódás valószínűleg nem szűnik meg, ott a vallásos nevelés folytatódik. Arra is volt példa, hogy az unokafiú (23 éves) kísérte el Csurgóról a nagyanyját, mert ő is igényli a vallás ilyen formán történő megélését. A 6 és 15 év közöttiek jelenléte is részben a szülők

és nagyszülők példakövetésével magyarázható, ugyanakkor már jelentkeznek az egyházi és az állami iskolák keretében folyó hitoktató munka nevelő hatása is.⁵⁶

A kikérdezettek (578 fő) nemek szerinti megoszlása, a nők arányának túlsúlyba kerülése (67%), nemcsak a búcsúlátogatásban válik nyilvánvalóvá, hanem a hétköznapok vallásgyakorlásában, a templomi szertartásokon való részvételben is megfigyelhető.⁵⁷ (19. ábra)

A vallás hanyatlásának okai között az 1970–80-as években készült felmérésekben az iskolai végzettség robbanásszerű emelkedése is szerepelt.⁵⁸ Ekkor már kitapintható volt a vallásosság egy új, tudatosabb megélési formája az értelmiségiek körében. Bár a 2004-es felmérési adatokban az elemi végzettek száma még dominál, de már a szociológiai felmérések adatait szinte visszaigazolásként láthatjuk a felsőfokú végzettségűek jelenléti arányában.⁵⁹ (20–22. ábra)

Nemcsak a felmérési adatok, hanem az 1981-ben és 2004-ben készített fotók is bizonyítják a 23 év alatt végbement változásokat. 2004-ben már az egyház berkeiben feszülő problémákkal is szembesülnünk kellett, hiszen tudomásunkra jutott, hogy a ferences rend képviselői a kolostort a Kisasszony-napi búcsút követően elhagyják. Borza Miklós a somogyszobi helytartó tovább folytatja a munkát, de ez nem pótolja a szerzetesek több évszázadon át tartó hittérítő munkáját a környékben és a településen.⁶⁰

⁵³ BARNA 1990. 22.

⁵⁴ HAVASY 1991. 321.

⁵⁵ Bizei adatközlők (Hampót Istvánné, Stromayer Irén és Balogh Józsefné, Krénusz Mária) erről számoltak be.

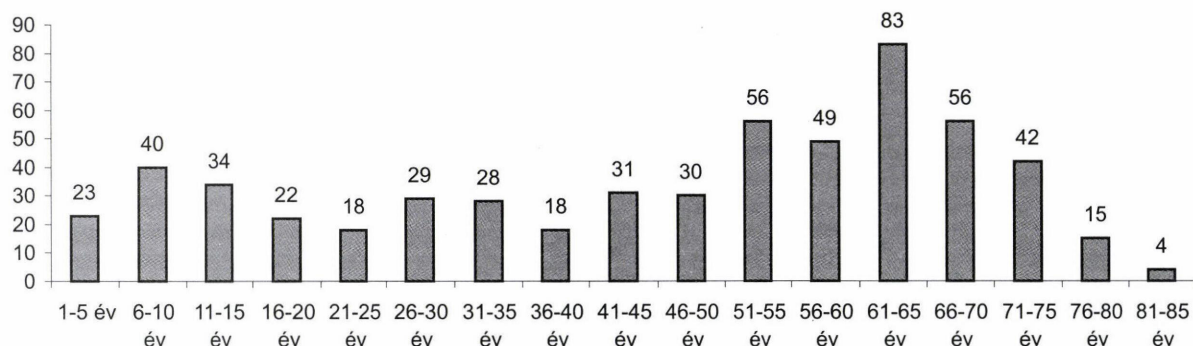
⁵⁶ Az egyik kaposvári család azért ment el a búcsúba, mert a fiúk a Katolikus Gimnázium tanulója és tanára részt vett az eseményen.

⁵⁷ A 18. századi homokkomáromi adatok a nemek részvételi arányában szinte kiegyenlítődést (férfi 49 %, nő 51 %) mutatott.

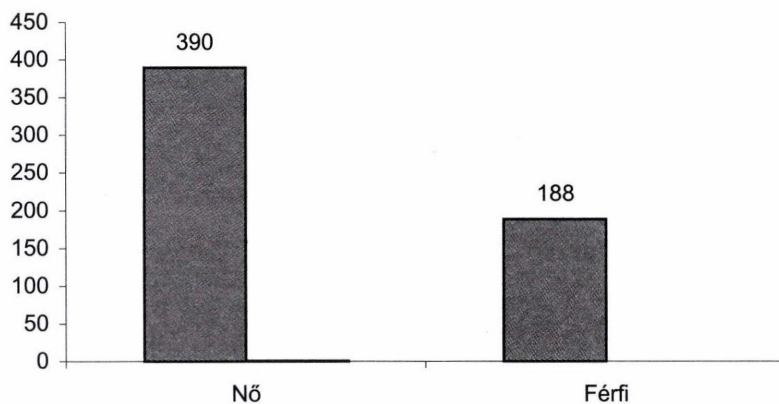
⁵⁸ HAVASY 1990. 318.

⁵⁹ Analfabéta a felmértek között 2 fő volt.

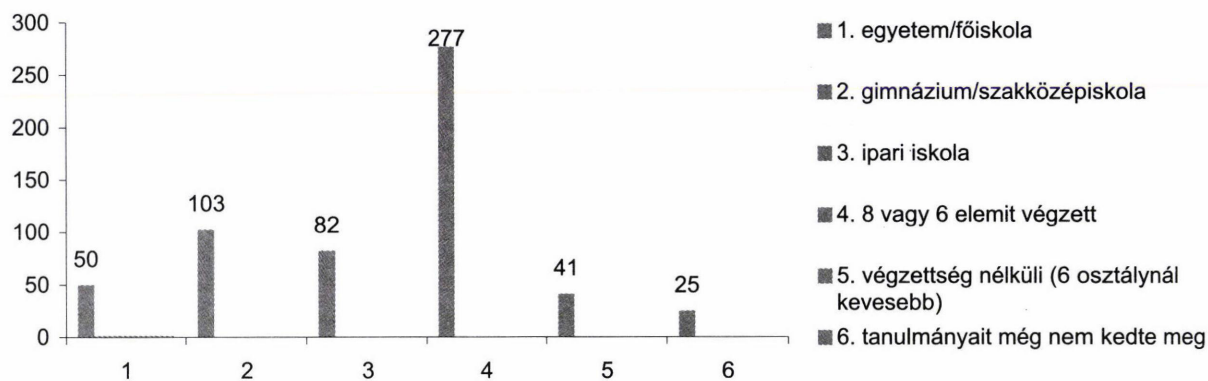
⁶⁰ Ezúton mondok köszönetet Ivelics Jánosnének a segesdi Árpád-házi Szent Margit Múzeum és Könyvtár vezetőjének, Horváth Imre Albin atyának, Borza Miklós somogyszobi plébániai helytartónak, hogy segítették munkámat. Köszönöm a somogyszobi fiataloknak az adatrögzítésben való részvételt. A felmérések a Rippl-Rónai Múzeum Néprajzi Adattárában 2378-2382 leltári számon találhatóak.

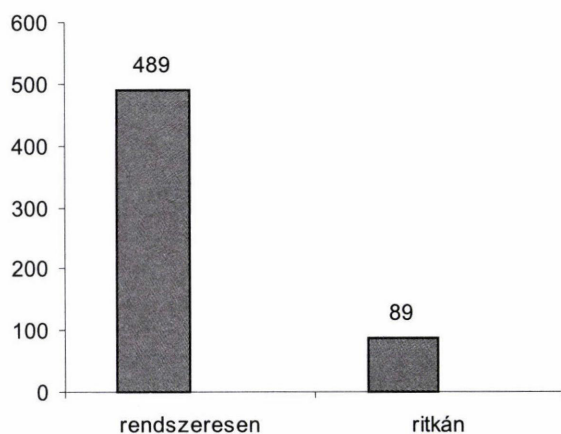
18. ábra: A búcsút látogatók életkor szerinti megoszlása

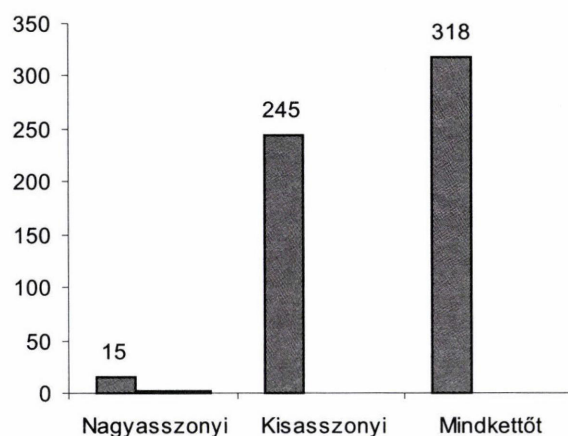
19. ábra: Nemek szerinti megoszlás

20. ábra: Iskolai végzettség szerinti megoszlás

21. ábra: A búcsúlátogatás gyakorisága

22. ábra: Melyik búcsút látogatják?

Irodalom

- BARNA G. 1990: Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon. Budapest
- BÁLINT S., BARNA G. 1994. Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Budapest
- BÁRTH J. 1990: A katolikus magyarság vallásos életének néprajza. – Magyar Néprajz 7: 331–424.
- BOZSÓKY P. G. 1993: Segesdi krónika. – KÖRMENDY J.(szerk): A Veszprémi Egyházmegye Múltjából. Szeged
- CSÁNKI D. 1894: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában 2: 684–685.
- DÓBER V. 1992: Ferences házikáplánok Somogysárdon és Somogy megyében 1740–1884. – SZILI F. (szerk.) Somogy megye múltjából 23: 47–86.
- HAVASY Gy. 1990: A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989.
- HORVÁTH J. 1962: Szűz Mária a magyar népi kultúrában. (kézirat) Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattár (EA) 11.403
- IMRE M. 2001: A szakrális környezet építészeti és tárgyi emlékei. – KAPITÁNY O., IMRŐ J. (szerk.): Somogy megye népművészete: 373–412 pp.
- KÓSA L. 1983: A vallási közönyösség növekedése Magyarországon a 19. század közepén. – KÓSA L. (szerk.): Népi kultúra-népi társadalom 13: 211–235 pp.
- MAGYAR K. 1988: A középkori Segsd város és megye története, régészeti kutatása. – KANYAR J. (szerk.) Somogyi Almanach 45–49.
- MAJSAI M. 1981: Szűz Mária tisztelete Magyarországon Szent Istvántól napjainkig. – MAJSAI M., SZÉKELY L.: Boldogasszony anyánk. 9–200 pp.
- MANGA J. 1962: A hasznosi tömegpszichózis In. – K. KOVÁCS L. (szerk.) – Ethnographia 73: 353–388.
- T. MÉREY K. 1965: A somogyi parasztság útja a feudalizmusból a kapitalizmusba. – Budapest
- SZILI F. 1988: Somogy megye kereskedelme a kései feudalizmus korában 1700–1848.
- SZUHAY P. 1980: Kísérlet a Dráva-menti történeti csoportok meghatározására In. – KNÉZY J. (szerk.) Somogy néprajza II. 179–230.
- TOMISA I. 1998: Körmeneti zászlók Magyarországon. Budapest.
- TÜSKÉS G., KNAPP ILONA É. 1982: Egy dunántúli búcsújáróhely. In. – HOFER T. (szerk.) – Ethnographia 93. 269–289.